

ОЛЬГА СЕРГІЇВНА БОНДАРЕНКО,

доктор юридичних наук, доцент,
Сумський державний університет,
кафедра кримінально-правових дисциплін та судочинства;

 <https://orcid.org/0000-0002-2288-1393>,
e-mail: o.bondarenko@yur.sumdu.edu.ua

**РОЛЬ І НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКОСТІ В РЕАЛІЗАЦІЇ
АНТИКОРУПЦІЙНИХ РЕФОРМ¹**

Статтю присвячено важливій та актуальній темі – правовій характеристиці ролі й напрямів діяльності громадськості в реалізації антикорупційних реформ.

Протидія корупції завжди була важливим завданням для України. Доведено, що найбільш зацікавленим суб'єктом у сфері протидії корупції є громадськість. Саме члени громадянського суспільства прагнуть жити у правовій державі, де дійсно діє принцип верховенства права, де реалізуються принципи рівності, публічності та гласності. І саме від бажання та участі кожного члена громадянського суспільства залежить успішність антикорупційних змін.

Зазначено, що громадянське суспільство передбачає активну участь громадян у політичних процесах, цивільному діалозі та різноманітних громадських ініціативах. Його основна мета полягає в захисті прав та інтересів громадян, а також у нагляді за діяльністю владних структур і запобіганні можливим зловживанням.

Проаналізовано легальне та численні доктринальні визначення поняття «громадськість» і його складові в контексті антикорупційних реформ.

Обґрунтовано, що досвід залучення громадськості до реалізації антикорупційних реформ може бути успішним лише за умови, що представники публічної влади, бізнесу будуть відкритими та здійснюватимуть свою діяльність прозоро.

Наголошено на тому, що громадяни та громадські організації відіграють важливу роль у протидії корупції, оскільки вони служать захисниками суспільних інтересів, забезпечують незалежний нагляд, мобілізують громади, захищають викривачів, виступають за реформи політики та сприяють прозорості, підзвітності і належному управлінню. Зокрема, громадяни мають повноваження вимагати відповідальності, діяти як інформатори, впливати на політику та вибори, підвищувати обізнаність громадськості і пропагувати етичні цінності. Їхня участь є важливою для розвитку прозорих, підзвітних і вільних від корупції суспільств. Громадські організації також є важливими суб'єктами протидії корупції в Україні. Їх незалежний нагляд, адвокація, підтримка викривачів, аналіз політики та взаємодія з громадянами значною мірою сприяють просуванню прозорості, підзвітності та належного управління в країні.

Ключові слова: громадянське суспільство, громадськість, громадські організації, корупція, протидія корупції.

Оригінальна стаття

ВСТУП. Протидія корупції, вибудування антикорупційної інституційної системи, усунення чинників, які сприяють корупції, завжди були важливими завданнями для України. Проте ми переконані, що жодні важливі інституційні зміни, правові реформи та суворі покарання не можуть бути панацеєю для реалізації антикорупційних змін. Оптимальне рішення – це пошук збалансованого підходу по-

єднання заходів запобігання та активної боротьби з корупцією, під якими ми маємо на увазі можливість застосування дисциплінарної, цивільно-правової, адміністративної, кримінальної відповідальності. У пошуку такого підходу дуже важливим є залучення всіх зацікавлених суб'єктів. Ми переконані, що найбільш зацікавленим суб'єктом є не численні антикорупційні державні інституції, не правоохоронні органи та не журналісти. Найбільш зацікавленим і найбільш важливим суб'єктом є громадськість. Саме члени громадянського суспільства прагнуть жити у правовій державі, де дійсно діє принцип верховенства права (ст. 8

¹ Робота виконана завдяки іменній стипендії Верховної Ради України для молодих учених – докторів наук, призначеній Постановою Верховної Ради України від 9 серпня 2023 року № 3297-ІХ.

Конституції України), де реалізуються принципи рівності (ст. 21 Конституції України)¹, публічності та гласності. І саме від бажання та участі кожного члена громадянського суспільства залежить успішність антикорупційних змін. Адже, яке б прогресивне антикорупційне законодавство не створювала держава, скільки б гучних корупційних викриттів не було зроблено журналістами, скільки б кримінальних проваджень не було відкрито і навіть скільки б вироків не було ухвалено у справах про корупційні кримінальні правопорушення, все ж таки основне завдання – це вибудування нетерпимості до корупції та подолання системи толерування корупції, яка, на жаль, є усталеною у свідомості багатьох громадян України.

Вчені з різних галузей завжди відводили громадянському суспільству вирішальну роль у стимулюванні соціальних, політичних та економічних змін. Ми переконані, що сфера протидії корупції не є винятком. Міцне громадянське суспільство можна вважати бар'єром проти різноманітних соціальних і політичних труднощів. Якість і міцність цього суспільства є основною передумовою для функціонування ефективної демократичної системи (Minciguscii, Mazzoni, 2020). Громадянське суспільство передбачає активну участь громадян у політичних процесах, цивільному діалозі та різноманітних громадських ініціативах. Його основна мета полягає в захисті прав та інтересів громадян, а також у нагляді за діяльністю владних структур і запобіганні можливим зловживанням.

Громадянське суспільство може впливати на формування політичних рішень, спрямованих на досягнення загального благополуччя, ефективність державних програм і діяльності, а також на попередження та вирішення соціальних конфліктів. Саме тому в науковій літературі панівною є думка, що в державах із сильним громадянським суспільством рівень корупції є меншим, ніж у тих, де громадянське суспільство не є сформованим або перебуває на стадії формування. Отже, актуальності набуває дослідження ролі громадськості в реалізації антикорупційних заходів в Україні, особливо в контексті воєнного стану.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Метою статті є кримінологічна характеристика ролі та напрямів діяльності громадськості в

реалізації антикорупційних реформ. *Завданнями* дослідження є: 1) надати термінологічну характеристику поняттю «громадськість»; 2) охарактеризувати основні напрями діяльності громадян у сфері протидії корупції; 3) окреслити основні напрями діяльності громадських організацій у сфері протидії корупції.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Методологія дослідження ролі та напрямів діяльності громадськості в реалізації антикорупційних реформ має на меті з'ясування впливу й внеску громадських організацій та активної громадськості у сфері протидії корупції та підтримки антикорупційних ініціатив. Цей вид дослідження включає в себе такі етапи і підходи. По-перше, літературний огляд, тобто проведення аналізу наукових джерел, статей, звітів та публікацій, що стосуються ролі громадськості в антикорупційних реформах. Це допоможе збагатити дослідження знаннями, отриманими раніше, та сформулювати нову наукову гіпотезу.

По-друге, формулювання конкретних цілей та завдань дослідження. Наприклад, дослідити ролі громадських організацій в антикорупційних реформах, проаналізувати їхній внесок, визначити ефективність діяльності громадськості.

По-третє, окреслення методів, які будуть використовуватися для проведення конкретного дослідження. Для вивчення ролі та напрямів діяльності громадськості в реалізації антикорупційних реформ можна застосовувати різноманітні методи дослідження. Наприклад, детальне вивчення конкретних кейсів антикорупційних реформ та ролі громадськості в їх реалізації для зрозуміння причин успіху або невдачі, аналіз досвіду інших країн у боротьбі з корупцією та реалізації антикорупційних реформ для ідентифікації успішних практик і можливих підходів для України, тобто порівняльно-правовий метод. Використання методів соціальних досліджень для вивчення впливу антикорупційних ініціатив на суспільство, ставлення громадян до корупції, успішності діяльності антикорупційних органів та їх готовності підтримати антикорупційні заходи. Конституційний аналіз полягає у визначенні конституційних гарантій і прав громадськості у боротьбі з корупцією та їхньої ролі в захисті конституційних принципів. Метод інтерпретації правових понять покликаний надати визначення правовим поняттям, пов'язаним із діяльністю громадськості в боротьбі з корупцією, як-от: «громадськість», «громадські організації», «громадяни», «прозорість» тощо.

¹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР// База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 27.09.2023).

Застосування різноманітних методів дослідження дозволить зрозуміти роль громадськості у сфері протидії корупції, визначити їхні потреби та ефективність діяльності, а також розробити рекомендації щодо вдосконалення втілення антикорупційних реформ.

По-четверте, збір та аналіз даних, який може включати в себе аналіз різних джерел інформації, таких як звіти, публікації, статистика тощо. Етап обробки та аналізу зібраних даних для визначення ролі та внеску громадськості в реалізації антикорупційних реформ дозволяє зробити висновки на основі отриманих даних.

По-п'яте, формулювання висновків. Після аналізу даних формуються висновки дослідження. Вони повинні бути об'єктивними та відповідати меті і завданням дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. Варто зауважити, що сьогодні в Україні активність інститутів громадянського суспільства є яскравою і відчутною. Крім того, ставлення до цієї спільноти стає ознакою престижу та успіху на певних етапах (Трепак, 2020).

Саме тому, коли йдеться про реалізацію антикорупційних реформ, громадськість є важливим суб'єктом їх ініціювання та втілення. Попри те, що саме поняття «громадськість» широко використовують у нормативних джерелах, на жаль, його визначення наявне лише в наказі Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 18 грудня 2003 року № 168. Відповідно до нього поняття «громадськість» означає одну або більше фізичних чи юридичних осіб, їх об'єднання, організації або групи, що діють відповідно до законодавства або практики¹. В умовах відсутності законодавчого тлумачення цього поняття у профільному Законі України «Про запобігання корупції» вочевидь доцільним є використання саме цього легального визначення.

Проте в наукових джерелах можна зустріти різні визначення цього поняття. Наприклад, у Юридичній енциклопедії поняття «громадськість» описане як соціально активна частина суспільства, що добровільно бере участь у суспільно-політичному житті країни (Шемшученко та ін., 1998). Подекуди вчені

¹ Про затвердження Положення про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони навколишнього середовища : наказ М-ва охорони навколиш. природ. середовища України від 18.12.2003 № 168 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-04> (дата звернення: 27.09.2023).

розглядають громадськість як сукупність індивідів, які захищають суспільні інтереси та цінності в публічній сфері. Водночас, на нашу думку, обмежувати діяльність лише публічною сферою не є доцільним, оскільки відповідно до Конвенції ООН проти корупції важливою є протидія цьому деструктивному явищу як у публічній, так і у приватній сфері².

Нам видається, що найбільш повним визначенням є те, яке наводить П. Каблак (2014): «Громадськість – це сукупність окремих соціально-активних людей і їх груп, які об'єднані спільністю становища і інтересів, і вони займаються громадською діяльністю на основі ідеї індивідуальної свободи громадян та автономності громад. Вони мають право захищати свої інтереси, створювати асоціації й спілки, щоб протистояти та запобігати зловживанням з боку чиновників».

Отже, в нормативних документах та наукових джерелах можна знайти різні визначення терміна «громадськість» і вибір конкретного визначення може залежати від контексту та цілей, для яких його використовують.

Право громадян брати участь в управлінні державними справами закріплено на конституційному рівні (ст. 38 Конституції України)³. Попри те, що норми Конституції України є нормами прямої дії, все ж у ст. 21 Закону України «Про запобігання корупції» закріплюються форми участі громадськості (громадських об'єднань, їхніх членів або уповноважених представників, а також окремих громадян) у заходах щодо запобігання корупції⁴.

Важливо зауважити, що ідея залученості громадськості до антикорупційних перетворень не є новою для України, адже підвищення обізнаності громадськості про проблему останніми роками все більше стає одним із найважливіших аспектів у сфері протидії корупції в Європі. Антикорупційні інституції

² Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : від 31.10.2003 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (дата звернення: 27.09.2023).

³ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 27.09.2023).

⁴ Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 27.09.2023).

Європейського Союзу, такі як Європейський офіс по боротьбі з шахрайством, наголошують, що боротьба з корупцією вимагає залучення громадянського суспільства, враховуючи медіа, університети і громадськість. Щоб посилити участь громадськості в боротьбі з корупцією, провідна міжнародна коаліція проти корупції Transparency International кілька років тому запустила антикорупційний інструмент під назвою Advocacy and Legal Advice Center (далі – ALAC). Створення ALAC у межах національних відділень Transparency International, що вже існували, почалося з трьох початкових центрів у Румунії, Боснії і Герцеговині та Македонії, які за кілька років стали глобальним інструментом боротьби з корупцією, що зараз поширюється на всіх континентах. Центри демонструють, що люди дійсно беруть активну участь у боротьбі з корупцією, коли для цього в них є прості, надійні та дієві механізми участі. ALAC надають потерпілим і/або свідкам корупції практичну допомогу для розгляду скарг, вони є інструментом участі громадян, який пов'язує суспільні інтереси з приватними стимулами для дій з боку особи (Elers, Giannakopoulos, Tänzler, 2010).

Отже, діяльність та активність громадян і громадських організацій є ключовими складовими громадянського суспільства, що так само впливає на зниження рівня корупції (Милосердна, 2019). Поза тим досвід залучення громадськості до реалізації антикорупційних реформ може бути успішним лише за умови, що представники публічної влади, бізнесу будуть відкритими та здійснюватимуть свою діяльність прозоро. Крім того, громадськість повинна мати реальний, а не декларативний вплив на можливість прийняття управлінських рішень та ухвалення законів. Безумовно, після Революції гідності «відсоток успішності» залученості громадськості до антикорупційних змін суттєво збільшився. Також бачимо зростання політичної зацікавленості після початку повномасштабного вторгнення. Це означає, що тепер протидія корупції – це не лише справа активістів, це стає справою кожного. Змінюється ставлення й до викривачів корупції. Тепер це більше не сприймається як ганебна справа, а є дієвим заходом до антикорупційних перетворень.

Зараз окремі громадяни та громадські організації відіграють вирішальну роль у протидії корупції з кількох важливих причин. Насамперед вони діють як охоронці суспільних інтересів: виявляють занепокоєння та прагнуть звичайних людей і працюють над тим, щоб державні ресурси використовувалися для

загального блага, а не «висмоктувалися» через корупцію. Громадяни та громадські організації виступають за прозорість, підзвітність та антикорупційні реформи в законах, політичних кроках і діяльності конкретних підприємств, установ та організацій. Їхня адвокаційна діяльність чинить помірний тиск на владні інституції з метою введення та впровадження ефективних антикорупційних заходів.

Т. Ільєнок (2013) наголошує, що досвід Словаччини в боротьбі з корупцією наочно демонструє ефективність залучення громадськості. У Швеції виникла Громадська організація «Демократичний аудит», яка об'єднує провідних шведських політологів, економістів та науковців, що займаються дослідженням специфічних питань, пов'язаних із боротьбою з корупцією.

Особливу роль у зв'язку з участю громадськості у протидії корупції відіграють громадяни України. Варто зауважити, що для здійснення прав у сфері протидії корупції особа має бути громадянином України і досягти повноліття (18 років). Проте, на нашу думку, законодавче обмеження щодо осіб без громадянства або іноземців, які постійно проживають на території України, у праві брати активну участь у боротьбі з корупцією не є належним. Згідно з Конституцією України на іноземців в Україні поширюється національний режим із певними обмеженнями. Проте обмеження щодо можливості здійснювати деякі права, пов'язані з протидією корупції, наприклад заснування громадських організацій або звернення до органів державної влади, на нашу думку, не повинні бути в тому ж самому списку. Нерідко іноземці, які мали досвід життя в країнах з низьким рівнем корупції, сприяли вітчизняним органам влади у впровадженні ефективних методів протидії їй, що були вже випробувані і протестовані практично. Використання такого позитивного досвіду іноземних держав може суттєво спростити процес антикорупційних реформ. У цілому залучення іноземців та осіб без громадянства, які мають досвід боротьби з корупцією в інших країнах, може бути корисним у розвитку ефективних стратегій і методів протидії корупції в Україні (Бондаренко, 2021).

Громадяни відіграють вирішальну роль у протидії корупції з кількох причин. По-перше, вони мають право вимагати підзвітності від державних службовців та установ. Коли громадяни беруть активну участь у управлінні та користуються своїми правами на доступ до інформації, вони можуть контролювати та перевіряти дії державних службовців для того,

щоб корупційні дії не залишалися непоміченими або не розглядалися. Тобто першим на прямом участі громадян у протидії корупції є можливість звернення із запитом про доступ до інформації.

В Україні існує правова основа, яка гарантує належне забезпечення права на інформацію. Згідно із Законом України «Про звернення громадян» громадяни мають право звертатися до державних органів, установ і юридичних осіб приватного права, незалежно від їх організаційно-правової форми, а також до громадських об'єднань для отримання інформації¹. Ця інформація може стосуватися, наприклад, розміру матеріального забезпечення державних службовців або співробітників, антикорупційних заходів, які застосовуються на підприємствах, установах, організаціях тощо. Також Закон України «Про доступ до публічної інформації»² надає громадянам права щодо можливості подання запитів щодо доступу до публічної інформації до її розпорядників (Бондаренко, 2021).

Така правова база дозволяє гарантувати право громадян на отримання необхідної інформації та забезпечує прозорість і відкритість державних структур та організацій перед громадянами. Протягом останніх десятиліть прозорість перетворилася з причини, яку просувають громадянські суспільства в усьому світі, на універсальний еталон сучасного управління, офіційно схвалений більшістю урядів світу та пропагований міжурядовими організаціями. За даними FreedomInfo.org³, 119 країн прийняли положення про свободу інформації. Прозорості відведена важлива роль у Конвенції ООН проти корупції⁴, вона прямо згадується у списку «цілових результатів» Цілей сталого розвитку ООН за номером 16 як «розвиток ефективних, підзвітних і прозорих інституцій»

та «забезпечення доступу громадськості до інформації» (Mungiu-Pippidi, 2022).

Саме тому бажання громадськості бути частиною «системи прозорості» шляхом реалізації своїх прав – це важливий та надзвичайно дієвий антикорупційний захід. Особливого значення цей захід набуває в умовах воєнного стану, коли важливо забезпечити виняткову прозорість щодо цільового використання бюджетних коштів і коштів, виділених міжнародними партнерами.

По-друге, громадяни можуть діяти як інформатори, повідомляючи про корупційні дії, свідками яких вони стали або про які їм стало відомо. Викривачі відіграють значну роль у викритті корупції та ініціюванні розслідувань, що призводить до виявлення та переслідування корупціонерів. Саме тому другим на прямом участі громадян у сфері протидії корупції є можливість бути викривачем корупції.

Повідомлення про корупцію може зменшити частоту та обсяги корупції, дозволяючи виявляти потенційні правопорушення й вирішувати проблеми на ранній стадії. Проте, щоб реально працювати, системи сповіщення мають бути ретельно розроблені та адаптовані до контексту, із запровадженням засобів захисту для викривачів. Документування чинної політики та обмін досвідом реалізації політики на всіх її етапах можуть допомогти країнам, які прагнуть включити інформування як стратегію боротьби з корупцією в певному секторі (Vian, Agnew, McInnes, 2022).

О. Окафор, Ф. Адебісі, М. Опара та Ч. Окафор (2020) зауважують, що навіть у контексті країни, що розвивається, повідомлення про викривачів підтримується як механізм підзвітності, але втручання, якщо особа недостатньо обізнана, має значний ризик для викривачів і регуляторів, враховуючи загрозу фізичного усунення, і пов'язане з інституційними та операційними викликами.

Щодо України, то в нас існує і законодавство, і конкретні механізми отримання інформації від викривачів, а також гарантії їхньої безпеки. Але попри це, випадків виплати винагороди викривачам корупції дуже мало. І цьому існує пояснення. Наприклад, у вироку Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області від 24 лютого 2021 року у справі № 398/676/21 йдеться, що викривачі ОСОБА_2 та ОСОБА_3 не отримали право на винагороду згідно з вимогами статті 130-1 Кримінального процесуального кодексу України. Згідно зі змістом вироку засуджений, який обіймав посаду молодшого інспектора відділу нагляду і безпеки державної установи «Петрівська

¹ Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр> (дата звернення: 27.09.2023).

² Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> (дата звернення: 27.09.2023).

³ FreedomInfo.org : сайт. URL: <http://www.freedominfo.org/> (дата звернення: 27.09.2023).

⁴ Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : від 31.10.2003 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (дата звернення: 27.09.2023).

виправна колонія (№ 49)», пропонував ОСОБА_2 (який відбував покарання і мав право на умовно-дострокове звільнення від відбування покарання) надати йому неправомірну вигоду, щоб уникнути виявлення його порушень правил поведінки та обов'язків, які могли б ускладнити умови його покарання. ОСОБА_2 зателефонував своєму знайомому ОСОБА_3, який надав цю неправомірну вигоду. Проте в тексті вироку не йдеться, чи мали ОСОБА_2 і ОСОБА_3 статус викривачів у кримінально-процесуальному сенсі та чи розглядалося питання щодо їх винагороди (Михайленко, 2022).

Також у вироку від 6 липня 2020 року у справі № 279/2578/18 Коростенський міський районний суд Житомирської області наголосив, що, оскільки ОСОБА_3 був залучений до кримінального провадження як викривач у зв'язку з обвинуваченням інших осіб у корупційних правопорушеннях за схожих обставин, це дозволяє зробити висновок про його співпрацю з правоохоронними органами і підтверджує, що під час досудового слідства відбувалися серйозні порушення норм кримінального процесуального законодавства та вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (Михайленко, 2022).

З огляду на вищевикладене можемо констатувати, що доволі часто громадяни, на жаль, зловживають своїми правами з метою отримання винагороди, однак процесуальний порядок визнання викривачем у кримінальному провадженні є доволі складним і покликаний унеможливити зловживання правами.

По-третє, під час виборів громадяни можуть притягнути політиків до відповідальності, проголосувавши за кандидатів, які віддані боротьбі з корупцією, і не обравши тих, хто пов'язаний з нею. Політичні партії та кандидати часто реагують на занепокоєння громадськості щодо забезпечення голосів. Таким чином, ще одним напрямом участі громадян у сфері протидії корупції є реалізація їхнього виборчого права.

Сьогодні значна частина політологічних досліджень корупції зосереджена на тому, як інституційні межі створюють конкретні структури стимулів, що сприяють (або перешкоджають) корупції серед державних службовців. Попри те, що існують значні розбіжності щодо того, які інституційні правила (наприклад, пропорційна система проти мажоритарної чи парламентська система проти президентської) сприяють виникненню корупції (Golden, 2010), науковці, здається, погоджуються з одним важливим аспектом: виборці повинні карати корумпованих політиків, якщо вони

мають для цього можливість. Ця ідея ґрунтується на класичній інтерпретації моделі ретроспективного голосування як засобу або санкцій проти малоефективних політиків чи для відбору високоефективних. Виборці прагнуть стимулювати добру поведінку з боку своїх представників, винагороджуючи за хороші та караючи за погані результати. Якщо ці думки стосуватимуться корупції, то виборці, маючи огиду до корупції, повинні будуть накладати санкції на корумпованих політиків і обирати чесних. Якщо виборцям не вдається покарати корумпованих політиків, це значною мірою тлумачать як продукт інституційних структур, які мають забезпечити реалізацію демократичних і чесних виборів. Це очікування безпосередньо пов'язує оцінку корупції виборцями з їхнім вибором (De Vries, Solaz, 2017).

Таким чином, варто погодитися з Л. Мотолінією (2021), що здатність притягнути політиків до відповідальності є ознакою демократії, а головним у цьому є розуміння того, що політики можуть балотуватися на переобрання.

По-четверте, підвищення обізнаності про негативні наслідки корупції допомагає сформувати розуміння та нетерпимість громадськості до корупційної поведінки. Освічені громадяни з більшою ймовірністю відкинуть корупцію та підтримають антикорупційні зусилля. На жаль, у Радянському Союзі офіційно корупції не існувало, вона була продуктом ринкових відносин, а отже, протидіяти їй не було потреби. Корупція – це не завжди про гроші, а доволі часто про зв'язки. Саме така корупція лишається найбільш толерованою в нашому суспільстві. Переформатувати ставлення людей старшого покоління дуже важко. Інтуїтивно вони розуміють згубність такої корупції, проте якщо вона може полегшити їхнє життя, то, безумовно, вони скористаються корупційною можливістю. Зовсім інша ситуація з молоддю. Ситуація зі сприйняттям молоддю корупції не змінилася радикально, попри застосування багатьох різних заходів антикорупційної політики на практиці. Спроба змінити соціальні норми шляхом простого націлювання на норми заборони (пояснення суспільству, що корупція – це погано), ймовірно, залишається невдалою серед молоді (Köbis, Iragorri-Carter, Starke, 2018). Більшість молодих людей усвідомлюють згубний вплив корупції на розвиток країни, розвиток бізнесу та економіки, але водночас багато з них досі не знають, як це впливає на них самих та їхнє оточення. Рішення молодих людей виправдовувати чи не виправдовувати нечесну поведінку залежить від багатьох обставин. Однак деякі молоді люди

схильні виправдовувати таку нечесну поведінку, якщо під час корупційної діяльності вигоду отримали не лише суб'єкти корупції, а й особи (працівники підприємства, соціально незахищені сім'ї тощо), які не брали участі в корупційній діяльності (Toleikienė, Balciunas, Juknevičienė, 2020).

Таким чином, якби дивно це не звучало, ми переконані в необхідності антикорупційного виховання ще в закладах дошкільної освіти. Традиційно вважається, що виховання – це процес довготривалого, цілеспрямованого впливу на особистість. Чому ж тоді ситуація з антикорупційним вихованням має бути інакшою? Важливо вибудувати систему антикорупційного навчання, починаючи з дошкільної освіти і закінчуючи вищою. Зокрема, вже зараз на сайті Національного агентства з питань протидії корупції є навчальні курси антикорупційного спрямування для учнів закладів середньої та вищої освіти. Тобто четвертим напрямом участі громадян у сфері протидії корупції є зацікавленість і залученість до антикорупційного навчання.

По-п'яте, залучення громадян до процесів прийняття рішень і формування політики може допомогти забезпечити ефективність антикорупційних заходів і відповідати фактичним потребам людей. Участь громадян може призвести до більш цілеспрямованих та ефективних стратегій боротьби з корупцією. Загалом політика, яка передбачає участь громадян, сприймається громадськістю як більш легітимна. Коли люди мають право голосу при прийнятті рішень, вони, швидше за все, підтримають і дотримуються вжитих заходів. Така підвищена легітимність посилює загальну ефективність антикорупційних ініціатив. Коли громадяни беруть активну участь, вчинити корупційні дії «за закритими дверима» стає складніше, оскільки контроль діє як фактор стримування. Ця підвищена прозорість сприяє підзвітності державних службовців та установ. Зокрема, відповідно до пунктів 4 та 5 ч. 1 ст. 21 Закону України «Про запобігання корупції» окремі громадяни в діяльності щодо запобігання корупції мають право: брати участь у парламентських слуханнях та інших заходах з питань запобігання корупції та вносити пропозиції суб'єктам права законодавчої ініціативи щодо вдосконалення законодавчого регулювання відносин, що виникають у сфері запобігання корупції¹.

По-шосте, коли громадяни колективно відкидають корупційну поведінку та дотримуються етичних цінностей, розвивається культура чесності і прозорості. Це може перешкодити громадянам брати участь у корупційних діях. Вони стають більш усвідомленими щодо важливості прозорих інституцій, відкритості у прийнятті рішень та відвертості в інших сферах діяльності, а також виступають проти будь-яких форм корупції. Вважаємо, що для українців суттєвими поштовхами на залученість в антикорупційні реформи стали Помаранчева революція, Революція гідності, а також повномасштабне вторгнення рф.

Ця культурна зміна може включати в себе такі різноманітні аспекти, як зміна ставлення до корупції, зростання громадської свідомості, зміцнення правової бази для боротьби з корупцією та підтримки ініціатив, спрямованих на запобігання корупції та її припинення. Цей процес може сприяти забезпеченню більш ефективних стратегій і заходів для запобігання корупції та зміцненню довіри громадськості до владних органів й інституцій. Зокрема, як це відбувається зараз. Щодо довіри до антикорупційних органів за п'ятибальною шкалою, то відповідно до даних дослідження, проведеного Active Group за допомогою онлайн-панелі SunFlower Sociology, найвищі оцінки отримали Державне бюро розслідувань – 3,1 бали, Національне антикорупційне бюро – 2,98 бали, Національне агентство з питань запобігання корупції – 2,85 бали, останнє місце в рейтингу довіри посідає Спеціалізована антикорупційна прокуратура – 2,84 бали. Навіть під час повномасштабного вторгнення рф корупція залишається однією з ключових проблем в Україні. Отже, боротьба з нею стає другою за важливістю метою після перемоги над зовнішнім агресором. І на цій меті українці активно наголошують перед владою. На тлі цього також існують значущі очікування щодо ефективної роботи «нових» антикорупційних органів, про що свідчить їхнє високе сприйняття (Андрейшина, 2023).

Окрім громадян, активні та динамічні організації громадянського суспільства можуть виступати за політику боротьби з корупцією, надавати підтримку викривачам та сприяти прозорості й підзвітності в державних установах. Залучення громадян до таких організацій посилює загальну боротьбу з корупцією.

Загалом громадські організації (громадські об'єднання, засновниками й членами

¹ Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

(дата звернення: 27.09.2023).

(учасниками) яких є фізичні особи), що борються з корупцією, часто відіграють ключову роль у запровадженні та підтримці антикорупційних реформ. Багато з них є неурядовими організаціями з Києва, які мають сильний професійний потенціал та зв'язки з міжнародними партнерами. Поза межами Києва громадський антикорупційний активізм може набувати різних форм: від невеликих громадських організацій, що фінансуються іноземними джерелами, до самостійних ініціатив; від організацій, які підтримують ідею європейської інтеграції, до націоналістичних груп; від організацій, котрі пропагують свідомість та адвокацію, до тих, що обирають методи примусу. Вчені поки що не мають консолідованого пояснення ефективності таких ініціатив та причин відмінностей в успішності антикорупційної діяльності. Існує низка факторів для успішної організації боротьби з корупцією, як от зовнішні зміни, стратегії адвокації та організаційні характеристики антикорупційних організацій (Бадер та ін., 2019).

Громадські організації відіграють важливу роль у боротьбі з корупцією в Україні з кількох причин. Так, на думку деяких науковців, завдання громадських антикорупційних організацій полягає у сприянні відкритості та прозорості діяльності публічних органів влади, що загалом створює необхідні умови для боротьби з корупцією. Громадські організації також відіграють роль у виявленні фактів корупційних діянь та правопорушень, пов'язаних із корупцією, і забезпечують притягнення винних осіб до відповідальності згідно з чинним законодавством (Абдуллаєв, 2021).

Громадські організації часто діють незалежно від урядових структур і можуть забезпечити неупереджений нагляд за державними установами та посадовими особами. Вони стежать за діяльністю уряду та викривають корупцію, що допомагає притягнути державних службовців до відповідальності. Однією з ключових функцій громадянського суспільства, а також основним механізмом протидії корупції, є громадський контроль. Багато експертів називають його «дійсною четвертою владою». За результатами моніторингу, найбільш ефективними формами участі громадянськості в боротьбі з корупцією є проведення громадських розслідувань щодо фактів корупції та громадський контроль і моніторинг адміністративних практик у сферах з підвищеним ризиком корупції. Громадський контроль має такий широкий спектр форм участі у протидії корупції, як громадська експертиза рішень владних органів, антикорупційна ек-

спертиза проектів нормативно-правових актів, оцінювання регуляторного впливу, контроль за витратами бюджетних коштів та достовірністю декларацій держслужбовців та ін. (Басанцов, Зубарева, 2016).

Громадська експертиза проектів та чинних нормативно-правових актів відіграє важливу роль у зміцненні громадянського суспільства та є ефективним інструментом залучення представників громадськості до процесу створення нормативних актів. Цей механізм є незалежним та має позитивний вплив на розвиток процесу нормотворчості (Онищук, 2018). Як зауважує І. Яцків, для оцінки ефективності проектів та чинних нормативно-правових актів органи публічного управління та громадянське суспільство повинні бути зацікавлені у використанні таких інструментів, як громадська антикорупційна експертиза, громадська антидискримінаційна експертиза та громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади. Однак натепер, за інформацією з сайту «Громадянське суспільство і влада», рівень використання громадськістю цих інструментів оцінки, зокрема ефективності актів органів публічного управління, є доволі низьким або ж інформація про їхнє використання зовсім відсутня (Яцків, 2021).

Громадські організації в Україні активно виступають за прозорість, підзвітність та антикорупційні реформи. Вони підвищують обізнаність про згубний вплив корупції на суспільство, мобілізують громадську підтримку антикорупційних заходів і тиснуть на уряд, щоб він вживав відповідних заходів. Наприклад, громадські організації можуть підвищувати рівень обізнаності, звертаючись до наявних звітів або проводячи власний моніторинг і розслідування, а потім поширюючи свої результати через звичайні медіа або соціальні. Існує також різниця між тими, хто ставить собі за мету виявлення конкретних випадків зловживань (функція «пожежної тривоги»), і тими, хто бере участь у більш широких та узгоджених кампаніях. Прикладом останнього є Індекс сприйняття корупції, розроблений Transparency International.

Громадські організації також активно сприяють адвокації законодавчих змін і реформ у державному секторі. Це може враховувати «спокійний» лобізм або ж вони стають учасниками публічних кампаній разом з коаліціями однодумців. Для досягнення максимального ефекту активісти можуть залучати підтримку інших суб'єктів, таких як медіа або міжнародні партнери (Нестеренко, Білецький, Бадер, 2019).

Також громадські антикорупційні організації займаються дослідженнями та аналізом проблем, пов'язаних із корупцією, пропонуючи рекомендації щодо політики, засновані на фактах, для усунення системних недоліків і прогалин у системі боротьби з корупцією. Наприклад, громадська організація «Центр протидії корупції» проадвокувала 34 законопроекти. Вона є однією з головних лобістів антикорупційного законодавства та створення антикорупційних органів – Національного антикорупційного бюро України, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Агентства по поверненню активів¹.

Група «Антикорупційна реформа» Реанімаційного пакету реформ своїми здобутками вважає кілька ключових антикорупційних законопроектів: «Закон про державні закупівлі (проект 4587) та зміни до попередньої редакції закону (проект 2207); Закон про систему спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції (Нацбюро антикорупційних розслідувань) (проект 5085); Закон про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки (проект 4284а); Закон про запобігання корупції (проект 5113); Закон про визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів (проект 5114)»².

Громадські організації підтримують реформи правової та судової систем, щоб підвищити їхню спроможність розслідувати, переслідувати і розглядати справи про корупцію. Зміцнення верховенства права є вирішальним у боротьбі з корупцією. Наприклад, Transparency International Україна щорічно, визначаючи Індекс сприйняття корупції, надає свої рекомендації щодо її скорочення. Найчастіше йдеться саме про необхідність завершення судової реформи. Значна роль Transparency International Україна в розвитку екосистеми органів протидії корупції була визначна з моменту впровадження антикорупційних реформ. На особливу увагу заслуговує їхня команда, яка разом із партнерами успішно провела адвокаційну кампанію з ухвалення закону, що відповідав рекомендаціям Венеційської комісії. Також Transparency International Україна здійснювала аналіз претендентів на посади суддів Вищого антикорупцій-

ного суду, а після цього активно надавала рекомендації для зміцнення стійкості та ефективності антикорупційних інституцій³.

Багато громадських організацій в Україні співпрацюють з міжнародними партнерами, використовуючи знання, досвід та ресурси для протидії корупції. Ця співпраця допомагає впроваджувати найкращі практики та відповідати міжнародним стандартам боротьби з корупцією. Наприклад, Міждисциплінарний науково-освітній центр протидії корупції Національного університету «Києво-Могилянська академія» (ACREC) спільно з Лейденським університетом (Нідерланди) розпочали перший в Україні дослідницький проект. Головна мета проекту – з'ясувати, які фактори пояснюють успіхи та виклики антикорупційної діяльності громадянського суспільства в Україні⁴.

Зазвичай подібна міжнародна кооперація відбувається за рахунок отримання грантів на проведення різних заходів. Важливо зауважити, що низка міжнародних громадських організацій мають свої представництва в Україні.

Громадські організації представляють інтереси громадянського суспільства та діють як противага політичній владі. Вони чинять вплив на владу з метою впровадження антикорупційних заходів і залишаються пильними щодо будь-яких спроб підірвати втілення антикорупційних реформ. Хотілося б звернути увагу, що в умовах публічності подібний вплив є дуже відчутним. Реформи мають бути «справжніми», а не номінальними, адже громадські організації будуть не заангажовано здійснювати моніторинг їх впровадження та ефективності. Ця оцінка допомагає визначити сфери для покращення та забезпечує ефективне використання ресурсів.

Окрім протидії корупції, громадські організації зосереджуються на превентивних заходах. Вони працюють над розбудовою інституційної доброчесності, сприянням етичній поведінці та прищепленням цінностей протидії корупції в суспільстві.

ВИСНОВКИ. Підсумовуючи, варто зауважити, що громадяни та громадські організації відіграють важливу роль у протидії корупції, оскільки слугують захисниками суспільних інтересів, забезпечують незалежний нагляд, мобілізують громади, захищають викривачів,

¹ Антикорупційні громадські організації // Права людини : сайт. URL: <http://akr.pravalyudyny.org/about-corruption/anticorruption/antikoruptionsijni-gromadski-organizatsiji.html> (дата звернення: 27.09.2023).

² Там само.

³ Про нас // Transparency International Ukraine : сайт. URL: <https://ti-ukraine.org/about/#mission> (дата звернення: 27.09.2023).

⁴ Наші проекти // ACREC : сайт. URL: <https://acrec.org.ua/nashi-proekty/> (дата звернення: 27.09.2023).

виступають за реформи в політиці та сприяють прозорості, підзвітності й належному управлінню. Зокрема, громадяни мають повноваження вимагати відповідальності, діяти як інформатори, впливати на політику та вибори, підвищувати обізнаність громадськості та пропагувати етичні цінності. Їхня участь є важливою для розвитку прозорих, підзвітних і

вільних від корупції суспільств. Громадські організації також є важливими суб'єктами протидії корупції в Україні. Їхній незалежний нагляд, адвокація, підтримка викривачів, аналіз політики та взаємодія з громадянами значною мірою сприяють просуванню прозорості, підзвітності та належного управління в країні.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Абдуллаєв В. А. Роль громадянського суспільства у запобіганні та протидії корупції. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2021. № 3 (30). С. 5–13. DOI: <https://doi.org/10.32836/2310-9653-2021-3.1>.
2. Андрейшина Н. Довіра до антикорупційних органів // Active Group : сайт. 24.01.2023. URL: <https://activegroup.com.ua/2023/01/24/dovira-do-antikorupciijnix-organiv/> (дата звернення: 27.09.2023).
3. Бадер М., Гус О., Мелешевич А., Нестеренко О. Антикорупційна діяльність місцевих громадських організацій: способи впливу // *Громадянське суспільство vs. корупція в Україні* / за заг. ред. О. В. Нестеренко. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2019. С. 14–73.
4. Басанцов І. В., Зубарева О. О. Корупція в Україні: сучасні реалії та ефективні засоби протидії : монографія. Суми : Сум. держ. ун-т, 2016. 113 с.
5. Бондаренко О. С. Концепція кримінально-правової протидії корупції : монографія. Суми : Сум. держ. ун-т, 2021. 472 с.
6. Ільєнок Т. В. Боротьба з корупцією: міжнародний досвід. *Юридична наука*. 2013. № 2. С. 71–77.
7. Каблак П. І. Деякі міркування щодо визначення поняття «громадськість» у контексті налагодження взаємовідносин із судовою владою. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2014. № 12. С. 186–189.
8. Милосердна І. М. Участь громадянського суспільства у протидії корупції: досвід країн Центрально-Східної Європи. *Політичне життя*. 2019. № 3. С. 37–43. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2019.3.6>.
9. Михайленко В. Участь викривача у кримінальному провадженні крізь призму судової практики // *Юридична Газета online* : сайт. 10.10.2022. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/uchast-vikrivacha-u-kriminalnomu-provadhenni-kriz-prizmu-sudovoyi-praktiki.html> (дата звернення: 27.09.2023).
10. Нестеренко О., Білецький А., Бадер М. Вплив місцевих громадських організацій на впровадження антикорупційних реформ в регіонах України. Резюме моніторингового звіту 12/2019. Київ, 2019. URL : <https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/zvit-210x210-1e.pdf> (дата звернення: 27.09.2023).
11. Онишук І. І. Способи підвищення якості та ефективності впливу інститутів громадянського суспільства на нормопроекування органів державної влади. *ScienceRise: Juridical Science*. 2018. № 4 (6). С. 9–15. DOI: <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2018.149740>.
12. Трепак В. М. Інститути громадянського суспільства як суб'єкти протидії корупції в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2020. Т. 31, № 4. С. 204–211. DOI: <https://doi.org/10.32838/1606-3716/2020.4/33>.
13. *Юридична енциклопедія* : у 6 т. / ред.: Ю. С. Шемшученко та ін. ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 1. 669 с.
14. Яцків І. Я. Громадська експертиза проєктів та чинних нормативно-правових актів органів публічного управління України як засіб забезпечення їх ефективності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 18. С. 125–131. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.18.125>.
15. De Vries C. E., Solaz H. The Electoral Consequences of Corruption. *Annual Review of Political Science*. 2017. Vol. 20. Pp. 391–408. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-052715-111917>.
16. Elers B., Giannakopoulos A., Tänzler D. Citizens' Participation and Anti-Corruption: the Advocacy and Legal Advice Centres of Transparency International and the EU-funded Research Project 'ALACs' // *Anti-Corruption Regimes in Europe: Between Corruption, Integration, and Culture* / hrsg. von S. Wolf. Baden-Baden : Nomos-Verl., 2010. Pp. 179–194.
17. Golden M. Puzzles of political corruption in modern advanced democracies // *Democracy and Accountability: Globalized Political Responsibility* / ed. by H. Magara. Toyko : Fukosha, 2010. Pp. 184–199.
18. Köbis N. C., Iragorri-Carter D., Starke C. A. Social psychological view on the social norms of corruption // *Corruption and Norms. Political Corruption and Governance* / ed. by I. Kubbe, A. Engelbert. Cham : Palgrave Macmillan, 2018. Pp. 31–52. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-66254-1_3.

19. Mincigrucci R., Mazzoni M. Civil Society and Corruption: Changes and Challenges // ECPR General Conference 2020 (24–28 August, 2020). URL: <https://ecpr.eu/Events/Event/PanelDetails/9960> (дата звернення: 27.09.2023).

20. Motolinia L. Electoral Accountability and Particularistic Legislation: Evidence from an Electoral Reform in Mexico. *American Political Science Review*. 2021. Vol. 115, Iss. 1. Pp. 97–113 DOI: <https://doi.org/10.1017/S0003055420000672>.

21. Mungiu-Pippidi A. Transparency and corruption: Measuring real transparency by a new index. *Regulation and Governance*. 2022. Vol. 17, Iss. 4. Pp. 1094–1113. DOI: <https://doi.org/10.1111/rego.12502>.

22. Okafor O. N., Adebisi F. A., Opara M., Okafor C. B. Deployment of whistleblowing as an accountability mechanism to curb corruption and fraud in a developing democracy. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*. 2020. Vol. 33, Iss. 6. Pp. 1335–1366. DOI: <https://doi.org/10.1108/AAAJ-12-2018-3780>.

23. Toleikiene R., Balciunas S., Juknevičienė V. Youth Attitudes Towards Intolerance to Corruption in Lithuania. *Scientific Papers of the University of Pardubice*. 2020. Vol. 28, Iss. (2). DOI: <https://doi.org/10.46585/sp28020109>.

24. Vian T., Agnew B., McInnes K. Whistleblowing as an anti-corruption strategy in health and pharmaceutical organizations in low-and middle-income countries: a scoping review. *Global Health Action*. 2022. Vol. 15, Iss. 1. DOI: <https://doi.org/10.1080/16549716.2022.2140494>.

Надійшла до редакції: 02.10.2023

Прийнята до опублікування: 12.11.2023

REFERENCES

1. Abdullayev, V. A. (2021). The role of civil society in preventing and combating corruption. *Public Administration and Customs Administration*, 3(30), 5–13. <https://doi.org/10.32836/2310-9653-2021-3.1>.

2. Andreishyna, N. (2023, January 24). *Confidence in anti-corruption bodies*. Active group. <https://activegroup.com.ua/2023/01/24/dovira-do-antikorupcijnix-organiv/>.

3. Bader, M., Gus, O., Meleshevych, A., & Nesterenko, O. (2019). Anti-corruption activities of local public organizations: methods of influence. In O. Nesterenko (Ed.), *Civil society vs. corruption in Ukraine* (pp. 15–73). SPIRIT AND LETTER.

4. Basantsov, I. V., & Zubareva, O. O. (2016). *Corruption in Ukraine: current realities and effective countermeasures*. Sumy State University.

5. Bondarenko, O. S. (2021). *The concept of criminal and legal anti-corruption*. Sumy State University.

6. De Vries, C. E., & Solaz, H. (2017). The Electoral Consequences of Corruption. *Annual Review of Political Science*, 20, 391–408. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-052715-111917>.

7. Elers, B., Giannakopoulos, A., & Tänzler, D. (2010). Citizens' Participation and Anti-Corruption: the Advocacy and Legal Advice Centres of Transparency International and the EU-funded Research Project 'ALACs'. In S. Wolf (Ed.), *Anti-Corruption Regimes in Europe: Between Corruption, Integration, and Culture* (pp. 179–194). Nomos-Verl.

8. Golden, M. (2010). Puzzles of political corruption in modern advanced democracies. In H. Magara (Ed.), *Democracy and Accountability: Globalized Political Responsibility* (pp. 184–199). Fukosha.

9. Ilienok, T. V. (2013). Combating corruption: international experience. *Juridical Science*, 2, 71–77.

10. Kablak, P. I. (2014). Some considerations regarding the definition of the concept of “public” in the context of establishing relations with the judiciary. *Scientific notes of Lviv University of Business and Law*, 12, 186–189.

11. Köbis, N. C., Iragorri-Carter, D., & Starke, C. (2018). A Social Psychological View on the Social Norms of Corruption. In: I. Kubbe, A. Engelbert (Eds), *Corruption and Norms. Political Corruption and Governance* (pp. 31–52). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-66254-1_3.

12. Mincigrucci, R., & Mazzoni, M. (2020, August 24–28). Civil Society and Corruption: Changes and Challenges. In *ECPR General Conference 2020*. <https://ecpr.eu/Events/Event/PanelDetails/9960>.

13. Motolinia, L. (2021). Electoral Accountability and Particularistic Legislation: Evidence from an Electoral Reform in Mexico. *American Political Science Review*, 115(1), 97–113. <https://doi.org/10.1017/S0003055420000672>.

14. Mungiu-Pippidi, A. (2022). Transparency and corruption: Measuring real transparency by a new index. *Regulation and Governance*, 17(4), 1094–1113. <https://doi.org/10.1111/rego.12502>.

15. Mykhailenko, V. (2022, October 10). *Whistleblower participation in criminal proceedings through the prism of court practice*. Legal Newspaper Online. <https://jur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/uchast-vikrivacha-u-kriminalnomu-provadhenni-kriz-prizmu-sudovoyi-praktiki.html>.

16. Myloserdna, I. M. (2019). The participation of civil society in combating corruption: experience of Central and Eastern European Countries. *Political Life*, 3, 37–43. <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2019.3.6>.

17. Nesterenko, O., Biletskyi, A., & Bader, M. (2019). *The influence of local public organizations on the implementation of anti-corruption reforms in the regions of Ukraine. Summary of the monitoring report 12/2019*. <https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/zvit-210x210-1e.pdf>.
18. Okafor, O. N., Adebisi, F. A., Opara, M., & Okafor, C. B. (2020). Deployment of whistleblowing as an accountability mechanism to curb corruption and fraud in a developing democracy. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 33(6), 1335–1366. <https://doi.org/10.1108/AAAJ-12-2018-3780>.
19. Onyshchuk, I. I. (2018). The methods of increasing quality and efficiency of influence of civil society institutions on the normal projecting of government authorities. *ScienceRise: Juridical Science*, 4(6), 9–15. <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2018.149740>.
20. Shemshuchenko, Yu. S. et al. (1998). *Law encyclopedia* (Vol. 1). Ukrainian encyclopedia.
21. Toleikienė, R., Balciunas, S., & Juknevičienė, V. (2020). Youth Attitudes Towards Intolerance to Corruption in Lithuania. *Scientific Papers of the University of Pardubice*, 28(2). <https://doi.org/10.46585/sp28020109>.
22. Trepak, V. M. (2020). Civil society institutions as subjects of combating corruption in Ukraine. *Scientific notes of Taurida National V. I. Vernadsky University. Series: Juridical Sciences*, 31(4), 204–211. <https://doi.org/10.32838/1606-3716/2020.4/33>.
23. Vian, T., Agnew, B., & McInnes, K. (2022). Whistleblowing as an anti-corruption strategy in health and pharmaceutical organizations in low-and middle-income countries: a scoping review. *Global Health Action*, 15(1). <https://doi.org/10.1080/16549716.2022.2140494>.
24. Yatskiv, I. Ya. (2021). Public appraisals of projects and current legal acts of public administration bodies of Ukraine as an instrument for their effectiveness provision. *Investment: Practice and Experience*, 18, 125–131. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.18.125>.

Received the editorial office: 2 October 2023

Accepted for publication: 12 November 2023

OLHA SERHIIVNA BONDARENKO,

*Doctor of Law, Associate Professor,
Sumy State University,
Department of Criminal Law and Procedure;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2288-1393>,
e-mail: o.bondarenko@yur.sumdu.edu.ua*

THE ROLE AND ACTIVITIES OF THE PUBLIC IN THE IMPLEMENTATION OF ANTI-CORRUPTION REFORMS

The article is devoted to an important and topical issue of legal description of the role and activities of the public in the implementation of anti-corruption reforms.

Countering corruption has always been an important task for Ukraine. It has been proven that the public is the most interested stakeholder in the fight against corruption. It is the members of civil society who want to live in a state governed by the rule of law, where the principles of equality, publicity and transparency are truly in place. And the success of anti-corruption changes depends on the willingness and participation of every member of civil society.

It is noted that civil society involves active participation of citizens in political processes, civil dialogue and various public initiatives. Its main goal is to protect the rights and interests of citizens, as well as to oversee the activities of government agencies and prevent possible abuses. The legal and numerous doctrinal definitions of the concept of “public” and its components in the context of anti-corruption reforms are analysed.

It is substantiated that the experience of involving the public in the implementation of anti-corruption reforms can be successful only if representatives of public authorities and business are open and transparent.

It is emphasised that citizens and civil society organisations play an important role in combating corruption, as they serve as advocates for the public interest, provide independent oversight, mobilise communities, protect whistleblowers, advocate for policy reforms and promote transparency, accountability and good governance. In particular, citizens are empowered to demand responsibility, act as whistleblowers, influence policy and elections, raise public awareness and promote ethical values. Their participation is essential for the development of transparent, accountable and corruption-free societies. Civil society organisations are also important actors in the anti-corruption fight in Ukraine. Their independent oversight, advocacy, support for whistleblowers, policy analysis and engagement with citizens contribute significantly to the promotion of transparency, accountability and good governance in the country.

Key words: *civil society, public, NGOs, corruption, anti-corruption.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Бондаренко О. С. Роль і напрями діяльності громадськості в реалізації антикорупційних реформ. *Право і безпека*. 2023. № 4 (91). С. 82–94. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.4.07>.

Citation (APA): Bondarenko, O. S. (2023). The role and activities of the public in the implementation of anti-corruption reforms. *Law and Safety*, 4(91). 82–94. <https://doi.org/10.32631/pb.2023.4.07>.